

**LİBERALİZM VE NEO-LİBERALİZM BİR KRİZ DÖNGÜSÜ MÜ, YOKSA
SİYASİ BİR KURGU MU?
ARE LIBERALISM AND NEO-LIBERALISM A CRISIS LOOP OR A POLITICAL
SETUP?**

Mahmut Bozan

DOI: <https://doi.org/10.25272/j.2149-8539.2018.4.1.02>

Doç. Dr. Bartın Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, mbozan@bartin.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Geliş 18 Nisan 2018
Kabul 22 Nisan 2018

Anahtar Kelimeler:

Liberalizm
Neo-Liberalizm
Görünmez El
Yeni Dünya Düzeni

Sanayi devriminden sonra dünya siyasetinde ana belirleyici güç olan ve halen bu özelliğini devam ettiren Batı'da özel mülkiyet anlayışı adeta bir kutsiyet atfıyla korunmuş ve özel teşebbüsün bağımsızlığına özel bir önem verilmiştir. Ne var ki ekonomik gücü elinde tutan aristokratların siyasi gücü de elinde tuttuğu ve yönetmeyi de bir hak olarak tekeline aldığı gerçeği ancak Marksist akımın güçlenmesi ile dengelenebilmiştir. Arzın talebe karşı güçlü olduğu dönemde Adam Smith'in görünmez eli liberalizm adına piyasayı sermayedarların lehine düzenlerken, kapitalizmin 1929'da dünyayı krize sokmasını müteakip birdenbire görünür oluvermiş ve ekonomiye müdahaleye başlamıştır. Bu yeni dönemin SSCB'nin özel mülkiyet ve teşebbüsü ortadan kaldırarak devletçi ve merkezi plancı politikalarına denk düşmesi ise manidardır. SSCB'nin dağılma süreci Batı'da yeni sağ politikaların uyanmasına sebep olmuş ve "refah devleti" eleştirilmeye başlanmıştır. Zira komünizmin devletleştirdiği bâkir alanlar Batı menşeli çok uluslu şirketler adına tekrar görünmez eli göreve davet etmiştir. Sarkaç tekrar yenilenerek liberalizme kaymıştır. Uygulanan "yeni sağ" politikalar sayesinde dünyadaki önemli devlet işletmeleri çok uluslu Batılı şirketler tarafından ele geçirilmiştir. Hazım sürecinin sonuna doğru kapitalizm tekrar krize girmiş ve görünmez eli müdahale için arada bir görünmeye başlamıştır. Bu döngüyü natürel bir sarkaç hareketi olarak yorumlamak veya İbn Haldun'un devlet asabiyesini ekonomiye uyarlayarak bir doğal döngü şeklinde izah etmek gerçekçi gözükmemektedir. Belki de gerçek, ABD önderliğindeki Batı Bloğunun siyasi kurgusunda ve halen küresel düzeyde politika belirleme gücünü elinde tutuyor olmasında yatmaktadır. Türkiye gibi edilgen konumda olan ülkelere düşen görev, oluşan dalgaların farkında olmak ve lehine kullanmaya çalışmaktır.

© 2018 PESA Tüm hakları saklıdır

ARTICLE INFO

Received 16 April 2018
Accepted 21 April 2018

Keywords:

Liberalism
Neo-liberalism
The Invisible Hand
The New World Order

ABSTRACT

The understanding of private ownership has been guarded as a relic and the independence of private ownership has been given a specific regard in the West, where is a core determinant of the world politics especially after the industrial evolutions. However, aristocracy which held both economic and political power on hand and monopolized ruling could only be balanced by Marxism after it gained strength. Once, Adam Smith's 'invisible hand' organized the market on behalf of liberalism when supply was surplus over demand, yet, as soon as the great depression occurred the hand became visible and economic intervention of states on free markets began. Plus, it is quite noteworthy that the new era coinciding the time when the USSR annihilated private ownership in its territory. Disintegration of the USSR caused awakening of new right policies and thus 'welfare state' was criticized. For, the virgin areas, nationalized by communism, invited the invisible hand for the sake of international corporations. Because of the implementations of 'new right' policies some of the important national corporations purchased by the western international organizations. Late in the digestion process, capitalism went through a crisis and the invisible hand became visible again in order to intervene the market. It is rather not realistic to understand the loop neither as a natural floating action nor as a natural cycle which could be adopted from İbn Haldun's neurology of state. Maybe the essence is on the fact that the Western Bloc, leading by the USA, power to determine policy on global level. So, countries like Turkey, which are quite passive in terms of world politics, should be aware of the waves and try to use it in their favours.

© 2018 PESA All rights reserved

GİRİŞ

Avrupa'nın dünya siyasetinde ağırlığını koymasıyla birlikte Batı menşeli akımlar da ülkeleri etkilemeye başlamıştır. Kapitalizm, liberalizm, sosyalizm, marksizm, faşizm ve nazizm bunların en çok bilinenleridir. Bu akımlar değişik ülkelerde devlet sistemleri olarak uygulamaya konulmuş ve bunlardan faşizm, nazizm ve marksizm teorideki iddialarının aksine insanlara mutluluktan ziyade acı çektirdiği için terkedilmişlerdir. Kapitalizm ise kendini toplum taleplerini dikkate alarak reforme etmiş, özellikle temel hak ve hürriyetleri savunma ve demokratik değerler ile serbest piyasa ekonomisinden yana olma gibi liberal programlara yönelerek daha uzun ömürlü olmuştur.

Ancak unutulmamalıdır ki diğer akımların ortaya çıkmasında en büyük pay kapitalizmin "vahşi" olarak nitelenen başlangıç dönemlerine aittir. Bugün gelinen noktada kapitalizmin insanlığı mutlu ettiğini söylemek mümkün değildir. Zira gelir dağılımı adaletsizliği insanlık tarihinde hiç bu kadar bozulmamıştı. Bugün dünya nüfusunun %13'ünü oluşturan zengin ülkelerin satın alma gücü %45'e tekabül ederken, dünya nüfusunun %45'ini oluşturan fakir ülkelerin satın alma gücü ise sadece %9'da kalmaktadır (Boundless, 2016).

Üretim unsurlarından birini öncelikle ve diğer unsurları baskılama şeklinde ortaya çıkan iktisadi görüşlerden sermayeyi esas alan kapitalizm, tabiatı gereği toplumun zengin kesimlerine hizmet eden bir ideolojidir. Ancak kendisini demokrasi, temel hak ve hürriyetler, özel mülkiyet ve serbest piyasa gibi değerlerle birlikte takdim ederek usta bir kamuflaj yapmakta ve bu değerleri kapitalizmin mütemmim cüzleri gibi sunmaktadır. İşte liberalizm ile kapitalist sistem burada içiçe geçmektedir. Kapitalizm özel mülkiyeti savunur. Üretim araçlarının mülkiyetinin özel sektöre ait olması gerektiğini, devletin müdahalesi olmadan piyasanın kendi kurallarına göre çalışarak dengesini bulacağını iddia eder. Liberalizm ise etimolojik mânasının ifade ettiği gibi temel hak ve hürriyetleri savunan bir siyasi ideolojidir. İktisadi liberalizm, savunduğu görüşler açısından kapitalizmin işleyişine zemin izhar eder. Bu kesişme zaman zaman kapitalizmle liberalizmin birbiri yerine kullanılmasına da yol açmaktadır.

Liberalizmin bireyci yaklaşımı Batıda demokrasinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Devleti sınırlandırmak açısından liberalizmin devletçi ideolojilere uzak; devlete karşı olan anarşistlere ise nisbeten yakın olduğu söylenebilir. Ancak John Locke'den günümüze liberalizmin yüklendiği mânalar kadar uygulanmasında da farklılıklar ortaya çıkmış, kriz dönemlerinde devletin ekonomiye müdahalesi ile yaşanan gel-gitler sonucu kapitalizmin görünmez elinin piyasayı düzenleyemeyeceği anlaşılmıştır. Keynesyen politikalarla 1929 krizini atlatan kapitalizm tekrar ana mecrasına dönmek istemiş, kapitalizmin yeniden inşası için şartların yeniden olgunlaşması sonrası neo-liberalizm kavramı öne çıkarılmıştır. Kısaca neoliberalizm, liberalizmin doğal yollardan tekamülü ile gelinen bir aşama değil, şuurlu bir şekilde devlet eliyle yeniden kurgulanması sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada liberalizm ve neo-liberalizm döngüsündeki artı değeri kendi hanesine irad kaydeden küresel sermayenin görünen eli üzerinde durulacaktır.

1. Tarihi Arka Plân

Dünya tarihi incelendiğinde insanların birçok medeniyetler kurduğu görülür. Dünyanın muhtelif bölgelerinde kurulan ve izleri günümüze kadar gelen tahmini 20 civarında medeniyet (Toynbee, 1990: 28), tüm dünyanın müşterek hasılasını ortaya koymaktadır. Bu medeniyetlerin her birisi bilgi birikimini bir sonrakine aktararak insanlığın tekamülüne yardım etmiş ve bu günlere gelinmiştir. O halde içinde bulunduğumuz ilmi, siyasi, iktisadi, kültürel, askeri ve teknolojik seviyeyi tüm insanlığın ortak malı ve bilgi birikiminin bir muhasalası olarak kabul etmek mecburiyeti vardır. Batı medeniyeti bu bayrak yarışındaki son koşucudur ve o da elbette bayrağı bir başka medeniyet taşıyıcısına teslim edecektir. Aksi halde tüm insanlığın birikimini münhasıran Batı'ya mal etmek aynen bayrak yarışındaki son koşucu dışındakileri yok saymak gibi bir haksızlık olacaktır. Özetlemek gerekirse uzaya gönderilen uyduda tekerleği icad edenin payını azımsamamak gerekir.

Ancak konuyu sadece bir çevirim yalınlığı içinde de görmemek gerekir. Zira dünyada veya dünyanın belirli bölgelerinde hükümran olan medeniyetlerin insanlığı ne kadar mutlu veya mutsuz ettiği gerçeğinin de dikkate alınması gerekir. Mesela İslâm medeniyeti ile Batı medeniyetinin değer yargıları, hayata bakış tarzları, insanlığı mutlu etme düzeyleri aynı değildir. Teknolojik gelişmişlik tüm insanlığın ortak birikimi olduğu halde teknolojik üstünlüğü elinde tutan ülkelerin bunu nasıl kullanacağı kendi değer yargıları ile şekillenmektedir. Batı medeniyetinin siyasi ve iktisadi sistemlerinin bu açıdan da değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Batı'da birbirini takip eden Püriten devrim, Amerika'nın istiklâliyeti ve Fransız ihtilâli kapitalizm ile parlamenter demokrasiyi biraraya getirirken, kapitalist olmakla beraber güçlü bir devrimci dürtüden mahrum olan Almanya'daki faşist darbe, endüstrinin geliştirilmesini sağlamaya çalışmış; Rusya'daki köylü hareketi ise komünizmle sonuçlanmıştır (Moore, 1989: 321).

Batı Avrupa'da başlayan sermaye terakümü ile birlikte yaşanan teknolojik gelişmeler merkeziyetçi şekilde yapılanan ulus devletlere muazzam bir güç temin etmiş ve dünyadaki diğer devlet ve toplumlar üzerinde açık bir üstünlük kurmalarına yol açmıştır. Bu dönemde teknolojik üstünlüğün kullanım tarzını belirleyen siyasi ve iktisadi akımlar da şekillenmeye başlamıştır. Özellikle üretim araçlarından sermayeyi esas alan kapitalizm, emeği esas alan sosyalizmi ve marksizmi baskılayarak öne çıkmıştır. Bu dönemde zaten üretimin ana unsurlarından olan hammadde ve diğer maddi unsurlar "sınırsız" kabul edilerek dikkate bile alınmamıştır. Ta ki tabiat ve hammadde kaynakları olan hava, su ve toprağın da sınırlı olduğunu, özellikle kirletildiği zaman geri dönüşünün imkansızlığını farkedene çevreci hareketlerin ortaya çıkışına kadar. Ondan sonradır ki üretim unsurlarının birbirini baskılamadan ve sürdürülebilirliği dikkate alınarak yeni fikirler geliştirilebilmiştir.

Liberal düşüncenin gelişim süreci incelendiğinde fert ile devlet arasındaki ilişkinin kurgulanmasında özgül ağırlığın bireye kaydığı, devletin ise fert haklarının korunup geliştirilmesinde zemin ihzar edici olarak görüldüğü ortaya çıkar. Çetin'in de isabetli bir şekilde ifade ettiği üzere (2001: 220-226),

Hume'den Smith'e, Spencer'den Tocqueville kadar devletin amacının hürriyetleri teminat altına almak olduğu, devletin kaynağının ve meşruiyetinin toplum sözleşmesinde aranması gerektiği, iktidarın ferdi kabulü amaçlamak zorunda olduğu gibi görüşlerle liberal düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Mesela Hume, aklın bireysel fayda peşinde koştuğunu, kendiliğinden düzenin en âdil düzen olduğunu ve devletin buna asla karışmaması gerektiğini, faydacılık ve özgürlüğün insanın tabiatı olduğunu savunmuştur. Adam Smith'in insanın çıkarları peşinde koşarak toplumsal çıkarı arttırdığı, doğal düzenin en özgür düzen olduğu, devletin iç ve dış güvenlik görevleri dışında hiçbir şeye karışmaması gerektiği görüşleri; Jeremy Bentham'ın devletin amacının bireysel çıkarı arttırmak olduğu, özgürlük olmadan fayda, fayda olmadan ekonomik özgürlük, ekonomik özgürlük olmadan mülkiyet, bunların hepsi olmadan da mutluluk olmayacağı düşünceleri ve J.Stuart Mill'in devleti ve ahlâkı, hazzın belirlediğini; en büyük hazzın özgürlük olduğunu, devletin de amacının bu hazzı maksimize etmek olduğuna yönelik fikirleri liberal düşüncenin gelişmesini sağlamıştır. Herbert Spencer, en uygun olanın ayakta kalmasını sağladığı için sosyal ayıklanmayı, "bırakınız yapsınlar"ı, rasyonel bireyi savunarak liberalizme katkıda bulunmuştur. Benjamin Constant, basında, dinde, ekonomide, mülkiyette kısaca her şeyde azami özgürlüğü savunmuş, liberalizm ile doğrudan katılımı birleştirmeye çalışmıştır. Alexis de Tocqueville de liberalizm ile demokrasiyi özdeşleştirip birbirinin olmazsa olmaz şartı olarak göstermiş, amacın özgürlük ve eşitliği gerçekleştirmek olduğunu savunarak liberalizmin günümüzde anlaşılan temel ilkelerinin belirginleşmesine katkıda bulunmuştur. Başka bir deyişle Hume kendiliğinden düzen fikrini savunurken onu "görünmez el" teorisiyle Smith izlemiş, sosyal Darwinist Spencer ise bunu geliştirmiştir.

Liberalizmden bahsederken neden bunun faşizm, nazizm, sosyalizm veya komünizm gibi ideolojilerle değil de kapitalizmle birlikte anıldığı hatta bazen eşanlamlı olarak kullanıldığı hususunun vuzuha kavuşturulması gerekir. Zira anılan ideoloji veya rejimlerin tamamı Batı menşelidir. Muhtemelen bu sorunun cevabı temel hak ve hürriyetlerle uyuma düzeyinde yatmaktadır. Bu cevap kapitalizmin temel hak ve hürriyetleri tamamen sağladığı mânasında değil de intibak ve uyuma konusunda daha başarılı olduğu noktasında aranmalıdır.

2. Kapitalist Sistem

Kapitalizm, sanayi inkılabından sonra istihsalde emek ve hammadde unsurlarını baskılayarak öne çıkan sermayenin hükümlerini ifade etmektedir. Servetin ve sermayenin belli ellerde toplanarak sermayedar ile sermayeyi üretken hale getiren emeğin ayrı olduğu, bu sebeple işçinin haddinden fazla sömürüldüğü, sınai, ticari ve mali merkezileşmeyi esas kabul eden, içtimai ve iktisadi doktrin olarak da tarif edilen kapitalizm, aynı zamanda ferdiyete karşı toplumculuğu; özel teşebbüse karşı kolektivizmi; gelir dağılımı adaletsizliğine karşı ekonomik eşitliği savunan sosyalizm ve komünizmi doğuran bir akım olmuştur (Bolay, 1981: 146).

Kapitalist anlayışa geçişte sömürge döneminde Avrupa'nın ulaştığı ülkelerin altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerini talan etmesi ve bunun ticaretinin yapılması demek olan merkantilizmin rolü olduğu

gibi buna karşı geliştirilen üretimi tarımla açıklama ve tabii kanunların hâkimiyeti tezini ileri süren fizyokratların da katkısı vardır. Klasik iktisatçılar merkantilizme yaptıkları eleştirilerde üretimin kaynağı olarak hammadde ve ona harcanan emek üzerinden bir tanımlama getirmişler ve ortaçağ kilisesinin müdahalelerini boşa çıkarmak için İlahi iradenin kendisini tabiat kanunları şeklinde ortaya koyduğu, o halde boyun eğilmesi gereken iradenin bizatihi tabiattaki kanunlar olduğu, tabiata karşı gelmenin dindarca olmayan gayri ahlâki bir davranış olacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir.

Aydınlanma çağı filozofları beşerin içinde bulunduğu sefaleti, insanların tabii kanunlara boyun eğmemesine bağlayarak tabii hak ve hürriyetler üzerinde durmuşlar ve devletin müdahalesi olmadıkça piyasanın kendi kendisine dengeye geleceğini savunmuşlardır. Bugün kapitalist düşüncenin sloganı olarak bilinen “Laissez faire et laissez passer, le monde va de lui-même” yani “Karışma, dünya kendi başının çaresine bakar.” Cümlesi ile serbest pazar ekonomisi savunuluyordu (Soule, 1978: 50-57).

Kapitalist sistemin en bilinen kitabı Milletlerin Zenginliği’nde milletlerin yegâne zenginlik kaynağı olarak üretim kapasitesi gösterilmekte ve mevcut emek kudretiyle ne kadar fazla zenginlik istihlal edilirse o derece zenginliğe kavuşulacağı ifade edilmektedir. Ancak kamu gücünün duruşu önemli bir şart olarak dikkate alınmakta, hükümetlerin savunma, adalet, bayındırlık ve altyapı ile eğitim sorumluluğunu yerine getirmesi dışında müdahaleci bir pozisyonda olmaması gerektiği ifade edilmektedir. Zira kapitalist sistemin görünmez eli piyasayı denge durumuna getirmede kifayet ediyor, herkes kendi menfaati peşinde koşarken tabii hürriyetin aşikâr ve basit sistemi müşvik bir görünmez ele dönüşerek kendi kendini tescil ettiriyordu (Soule, 1978: 66).

Kapitalizmi Hıristiyan Avrupa’nın bir zaferi olarak gören Weber ise sosyo-moral bir açıklama ile aslan payını Protestanlığa ayırmış, hatta kapitalizme can veren değerlerin protestan ahlâki olduğunu ileri sürmüştür. Kapitalizmi kazanç uğraşı ile özdeş gören Weber (1985: 28), Avrupa’nın gelişmiş bölgelerinde aynı zamanda kilise devriminin de gerçekleştiğini nazara vererek reformla kilise otoritesinin sosyal hayat üzerindeki hâkimiyetinin tümüyle kaldırılmadığı, fakat anlamının değiştirildiği görüşünden yola çıkarak kapitalizmi protestan ahlâk anlayışı ile açıklamıştır. Bu enteresan görüşe göre Hıristiyanlar katolikliğin asetik özelliği ile dünya nimetlerini umursamayarak iktisadi gelişmeyi engellerken, protestan ahlâki bu bakış açısını düzeltmiştir (Weber, 1985: 31-32).

Bu açıklamalarda katolik kilisesinin istîğnacı din yorumunun Hıristiyanları geri bıraktığı, fakirleştirdiği, zira kazanç duygusunu öldürerek dünya nimetlerini horladığı; oysa Luther’le başlayan protestan yorumunun mesleği ve çalışmayı öğdüğü, dünyevi asketik protestanlığın mülk sahibi olmanın verdiği doğal zevklere karşı çıkararak tüketimi özellikle de lüks tüketimi sınırlandırdığı, sermaye terakümünü sağladığı, bununla birlikte mal kazancını katolik ahlâkın yasaklarından kurtararak bunu İlahi iradenin bir isteği olarak gördüğü ifade edilmektedir (Weber, 1985: 58).

Spencer, devlet müdahalelerinden masun kaldığı takdirde evrim yoluyla endüstriyel toplumun kendi gelişimini tamamlayacağı ve devleti zayıflatarak ortadan kaldıracağı iddiasını ortaya atsa da yaşananlar sosyal darwinizm anlayışını teyit eden doğal seleksiyon veya eleme ile mükemmele doğru tekamül

şeklinde cereyan etmemektedir. Tersine bir sarkaç hareketi gibi devlet müdahalesinin genişleme ve daralma hareketi şeklinde küresel kapitalizmin stratejilerine uygun olarak gelişmektedir. Nitekim 1929 iktisadi bunalımı ve 2. Dünya Harbi sonrası ortaya çıkan kapitalizmin krizi Keynesyen politikalar uygulanarak atlatılmıştır. Bu politikalar, asgari ücret tespitinden emeklilik ve işsizlik ödemelerine, devlet yatırımlarının artırılmasından sermaye hareketlerinin kontrolü ve finansal alandaki düzenlemeler kadar bir düzine tedbiri ihtiva eder.

Keynes'den mülhem çözümler deyince akla en önce Batı Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal demokrat ve işçi iktidarların uyguladıkları refah devleti veya sosyal devlet ilkelerine dayalı politikalar gelir. Roosevelt'in "New Deal" Politikası da bu çerçevede ele alınabilir. Bu politikalar sayesinde batı dünyasında çalışan kitlelerin ekonomik refahını ve sosyal güvenliğini önemli ölçüde artırıcı adımların atılması mümkün olabilmıştır (Işıklı, 2009: 26).

Bolşevik ihtilalinin Avrupa'da yayılma tehlikesi, 1929 iktisadi buhranı ve arkasından gelen İkinci Dünya Harbi ile kapitalist dünyada uzun süren bir depresyon hali ortaya çıkmıştır. Bu krizden kurtulmak için piyasada beklenen "müşvik görünmez el" bir türlü ortaya çıkmadığı ve laissez faire'nin zannedildiği şekilde işlemediği için hükümetin mali konularda tarafsız kalmasını savunan ve Ortodoks doktrine sınımsız sarılanlar dâhil herkes devletin müdahalesini bir çıkış yolu bulmak için beklemeye başlamış, tam da bu beklentilerin yoğunlaştığı dönemde John Maynard Keynes hükümet müdahalesinin gerekliliğini savunan teorisini ortaya koymuştur. Keynesçi doktrinde hükümet, özel sektörün kontrol edilemeyen kaprisleri karşısında telafi edici, karşıt bir faktör olarak öne çıkarılır. Hükümetin kâr peşinde gitmesi gerekli olmadığından iş hayatındaki durgunluktan ötürü özel yatırımların azaldığı zamanlarda yatırımlara girişmesi durgunluğu gidererek, refahın artmasını sağlayabilir (Soule, 1978: 182-185).

Görüldüğü üzere klasik kapitalizmin piyasayı düzenleyen görünmez eli ortaya çıkmayınca beklentileri Keynesçi doktrinin "hükümetin görünen eli" ile karşılaşmasına itiraz edilmemiştir. Bu durum 2008 yılında ABD kaynaklı olarak çıkan ve özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde etkili olan Mortgage krizi ile yine tekrarlanacaktır. Dünya iktisadiyatında hangi elin operasyon yapacağına ise küresel sermayeye hükmeden güçler karar vermektedirler.

3. Liberalizm

Liberalizm Batı'da yaşanan uzun bir mücadelenin sonunda ulaşılan bir siyasi anlayış ve sistemi ifade etse de bunu "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" şeklinde özetlenen anlayışın yerini alan düşünce ve ifade hürriyeti ile özel mülkiyeti ve üretim araçlarının özel mülkiyetin konusu olduğunu savunan bir görüş olarak özetleyenler de vardır (Yayla, 1992: 13). Bu alandaki çalışmalarıyla tanınan Yayla'ya göre klasik liberalizm toplumcu değil bireyci, pozitif değil negatif özgürlük anlayışına dayanan; yaygın ve baskıcı değil sınırlı devlet isteyen, yeniden dağıtımcı sosyal adalet anlayışına karşı çıkıp, adaletin piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden gerçekleşeceğine inanan liberal anlayıştır (1992: 23-24).

Birey davranışlarından toplum temayüllerine doğru tümevarıcı bir metotla psiko-sosyal açıklamalar da dikkati çekmektedir. İnsan davranışlarını etkileyen "kendini düşünme, hürriyet arzusu ve topluma uyma

adabı, çalışma itiyadı ve mübadele eğiliminin” birbirini etkileyerek bir denge durumuna ulaştığı, bu denge sayesinde her ferdin kendi menfaatleri peşinde koşarken aynı zamanda başkalarının iyiliğine de yol açtığı, insanların belirli bir sistemin parçaları olarak âni ve sevki tabii ile yaptıkları davranışlarında hem kendilerine, hem diğer insanlara ve toplum düzenine istikrar ve refahına duygudaşlık kanunu gereği katkı sağladığı görüşü bu analizlerden sadece bir tanesidir. Yayla’ya göre (1992: 65-74), ekonomideki “görünmez el” bu fenomenin sadece bir parçasıdır. İnsanlar menfaat arayışıyla ve fayda maksimizasyonu ile hareket ederken ortaya herkesin menfaatine olacak bir sonuç çıkar. Zenginlik artar ve sanki bir “görünmez el” şahsi çıkar arayışına dayanan münferit faaliyetleri öylesine yönlendirir ki bundan daha iyisi olamaz. Bu eşyanın tabiatı ve işlerin tabii akışı olup, bunda hiçbir rasyonel iradenin dahli yoktur. Bu doğal bir sistemdir ve tabii bir süreç olan piyasa sisteminin işleyişine müdahale edilmemelidir. Herşey tam bir özgürlük içinde bırakılmalı, işgücü ve sermayenin serbest hareketi engellenmemelidir.

Felsefi çalışmaları ile bilinen Meriç ise (1978: 317), liberal mektebin devleti ortadan kaldırmak yerine sınırlandırmak istediğini ifade eder. Devlet ülkeyi dış saldırılardan korumak, içeride de asayiş ve adaleti sağlamakla mükelleftir. Bir kelimeyle liberaller mandarin devleti reddeder, jandarma devletten yanadır. Anarşist mektep jandarma devleti de kabul etmez, bırak yapsıncılara göre hükümet ne kadar kısıtlanırsa işler o kadar iyi gider. Anarşistler böyle bir baskıya ne lüzum var derler; en iyi hükümet hükümete sızlıktır; istibdat herhangi bir devlet şekli değil, devletin özüdür.

Liberalizmle ilgili tanımlamalarda derin görüş ayrılıklarına rastlanmamaktadır. Genel kanaati ifade etmek gerekirse, liberalizmin Avrupa’daki ayrıcalıklı aristokrasi ile onunla eşitlik mücadelesi veren zengin burjuva arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu sebeple mücadelenin ayrıcalıkları ortadan kaldırmaya yönelik olduğu, eşitlik ve hürriyetler ekseninde cereyan ettiği görülmektedir. Fransa ile giriştiği sömürge harplerinin yordduğu İngiltere ABD’nin istiklâliyetine boyun eğerken, Fransa’da patlak veren 1789 ihtilâli de aynen ABD’de yayımlanan Bağımsızlık Bildirisi gibi bir Vatandaş Hakları Beyannâmesi ilan etmiştir. Beyannâme incelendiğinde öne çıkan “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” umdeleri bir açıdan liberalizmin hak ve hürriyetler listesi sayılabilir ((Ateş, 1976: 50-60; Kışlalı, 1987: 323).

Avrupa’da kilise ve aristokrasinin hükümranlığına karşı önce zenginleşen burjuva, daha sonra da bu üçüne karşı işçi ve köylü emeğinin müşterek bir haklar mücadelesi verdiği görülmektedir. Muktedir bir kesimin hükümeti yönetmesi ile toplumun diğer tabakaları mağduriyetler yaşadığı için öncelikle iktidar gücünün sınırlandırılması ihtiyacı hissedilmiştir. Demokrasi cârî çoğunluğun fikrini hükümet yetkilerinin yegâne meşruiyet kıstası addederken, liberalizm bütün iktidarların ve özellikle çoğunluğun iktidarının da sınırlandırılmasını savunmaktadır. İki görüş arasındaki farklılık, eğer demokrasi ve liberalizmin karşıtlarını dikkate alırsak en açık hâliyle göze çarpar. Demokrasinin karşıtı otoriter hükümetken, liberalizmin karşıtı totaliterizmdir. Bu sebeple liberalizm sınırlandırılmamış demokrasi ile bağdaşmaz, nitekim o diğer bütün sınırlandırılmamış hükümet şekilleri ile de bağdaşmaz. Liberalizm,

yasamayı etkin bir şekilde sınırlandırmak amacıyla, bir anayasada açıkça vazedilmiş ya da genel kanaat tarafından kabul edilmiş ilkelere bağlanmayı talep ederek, çoğunluk temsilcilerinininkiler de dâhil, hükümet yetkilerinin kısıtlanmasını önceden varsayar (Hayek, 2009: 217).

Özel mülkiyet sisteminin özgürlüğün en önemli garantisi olduğunu belirten Hayek'in politik gücün elinde bir enstrüman olarak temerküz eden ekonomik gücün kölelikten güçlükle ayırt edilebilen bir bağımlılık doğuracağını, işverenin devlet olduğu bir ülkede muhalefetin öleceğini ifade etmesi de oldukça manidardır (2009: 41-42).

Keza liberalizm ile kapitalizm arasındaki yakın ilişki oldukça belirgindir. Bu bağlamda kapitalizmin bir ekonomik örgütlenme modeli olarak liberal değerlere inanan toplumlarda ortaya çıkması ve güçlenmesi bir tesadüf değildir. Liberalizm ile birçok konuda kesişen kapitalizm, üretim ilişkilerinin serbest piyasa tarafından tanımlanmasını savunan, sermaye birikimi neticesinde özgür bireylerin ortaya çıkacağını varsayan ve özgür bireylerin ortaya çıkmasıyla toplumda hukukun üstünlüğü anlayışının yerleşeceğini öngören bir düşüncenin ürünüdür (Heywood, 2011: 75-77).

Bireylerin kendilerine ait varlıklarının olması, bu varlıkların bir hukuk sistemi tarafından garanti altına alınmasını da beraberinde getirecektir. Önce kendi bedenleri, sonra da sahip oldukları maddi varlıklar üzerinde otonomiye sahip olan bireyler âdil işleyen bir hukuk mekanizmasının ortaya çıkmasını isteyecekler ve kendilerini yönetmeleri için seçtikleri yöneticilerin herşeyden önce bu hukuk tarafından sınırlandırılmasını talep edeceklerdir. Yöneticiler hukuktan bağımsız keyfi şekilde hareket etmemelidirler. Kapitalizmin bu akıl yürütmesinden hareketle hukukun üstünlüğü, liberallerin sıklıkla vurguladıkları bir kavram olmuştur. Liberalizme göre genel ahlâkı ve normatif değerleri toplumsal ilişkilerin doğal akışı belirlemelidir ve tam da bu nedenle liberellar ahlâkın seküler bir şekilde tanımlanmasını savunurlar. Özgür düşünen, özgür hareket eden bireyler zaman içinde doğru davranış kalıplarını kendileri geliştireceklerdir. Sonuç olarak toplumsal uyum ve düzen seküler ahlâk temelinde yükselecektir.

Liberalizmin bir başka özelliği de tarihin doğrusal bir akış çizgisine sahip olduğunu varsayması ve bu akış neticesinde günün birinde bütün insanlığın ortak liberal değerler etrafında bir birliktelik oluşturacağına inanmasıdır. Bu doğrusal tarihi akışın liberal-demokratik siyasi örgütlenme modeline doğru evrildiği varsayılır. Eğer tarih her durumda bizi liberal demokrasiye çıkarıyorsa, bu soru liberal demokrasinin ve onun temelindeki özgürlük ve eşitlik ilkelerinin kalitesine ilişkin bir soru haline gelir (Fukuyama, 2014: 363). Liberalizm aydınlanma felsefesinin en tipik dışavurumu olan ilerlemeci anlayışı benimsemenin yanı sıra yine aynı felsefenin beraberinde getirdiği insan haklarının evrensel ve doğuştan edinildiği fikrini de paylaşır. Doğal hukuk anlayışının bir gereği olarak, insanlar içine doğdukları toplumlardan ve yaşadıkları fiziki ve beşeri coğrafyadan bağımsız olarak evrensel haklara sahiptirler (Crawford, 2000; Oğuzlu, 2014: 97-98).

Liberalizmin bütün boyutlarını karşılaması anlamında bireycilik ve özgürlük en temel ilkelerdir. Bireyden ve özgürlükten doğmayan hiçbir düşünce liberalizme kaynaklık teşkil etmemektedir.

Liberalizm için söylenen her şeyde bu iki ilke esas alınmaktadır. Her alanda bireylerin amaç kabul edilmesi ve birey üzerinde hiçbir zorun ve zorunluluğun olmaması anlamında bireycilik ve özgürlük başat ilkelerdir. Bireyciliğin ve özgürlüğün mükemmel anlamda gerçekleşebilmesi için doğal düzene uygun, doğal haklara sahip, kendiliğinden işleyen ve ekonomik girişim serbestliği bulunan bir siyasal, sosyal ve ekonomik yapı liberalizmin olmazsa olmaz şartıdır. Nihayet liberalizm tüm bu olmazsa olmaz ilkelerin ancak liberal demokrasilerde varolacağını belirtmektedir (Çetin, 2001: 232-235). Benzer düşünce Schumpeter tarafından da savunulmaktadır. O'na göre Tarihsel olarak modern demokrasi kapitalizm ile birlikte yükselmektedir ve onunla bir ilişkisi vardır (2012: 389). Liberalizmle demokrasi arasındaki bu müsbet ilişki bazılarınca liberalizm olmaksızın demokrasiye geçiş çabalarının başarısız olmaya mahkum olacağı kadar da iddialıdır (Beetham ve Boyle, 1995: 18).

Liberalizmin 1929 iktisadi buhranı ve 2. Dünya Harbi sonrası sosyal devleti jandarma devlete yeğ tutması çok uzun sürmeyecektir. 1970'li yıllarda petrol krizi ile başlayan tartışmalar "refah devleti" anlayışını terk etme zamanının geldiğini gösterecektir. Bu defa sarkaç soldan sağa doğru hareketlenecek "yeni sağ" politikalar ile yeni liberal talepler daha çok dillendirilmeye başlanacaktır. Bir başka deyişle, büyük bunalımların ardından hayata geçirilebilmiş olan sosyal devlet, bir başka bunalımın akıntısıyla tahtından indirilmiştir. 70'li yıllarda patlak veren yeni bir bunalım dalgası karşısında yetersizliği görülen Keynesçi düşüncenin sonu, sosyal devletin sonu ile örtüşmüştür (Işıklı, 2009: 27).

4. Neo-Liberalizm

Ekonomide devlet ve devlet müdahaleciliği, yüzyıllardır temel tartışma konularından birisi olmuştur. Bu tartışmaların 1930'lardan sonraki görünümü, Keynesyen anlayışla beraber modern merkantilizme kayış şekline bürünmüştür. 1970'lerde Monetarist söylemle birlikte, doğrudan devlet müdahalesine tepkiler oluşmuş, ardından bu tepkiler ve devlet karşıtlığı, minimal devlet teorilerine yönelerek daha da radikalleşmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl içindeki bütün gelişmelere, dönüşümlere ve evrelere bakıldığında, aslında devletin kapitalistleşme süreci içinde her noktada önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Burjuvalaşma süreci, sanayileşme süreci, piyasalaşma süreci, uluslararasılaşma-dış kapitalist dünyayla bütünleşme süreci, devlet müdahalesi olmadan gerçekleştirilememiş, yani görünmez bir el vasıtasıyla kendiliğinden oluşmamış süreçlerdir. Ancak her bir aşama, devletin müdahale araçlarının yeniden tanımlanmasını, yeni müdahale araçlarının keşfedilmesini ve müdahale biçimlerinin yeniden şekillenmesini gerektirmiştir. Sermaye birikiminin ve sanayileşmenin yetersiz, özel sektörün de gelişmeyi sağlayabilecek düzeyde olmadığı ülkelerde devlet, sermaye birikimini gerçekleştirecek, sanayileşmeyi sağlayacak ve özel sektörün gelişimini teşvik edecek düzeyde örgütlenmiştir. Süreç içerisinde kamu kaynakları, kamu harcamaları, kamu gelirleri, tüm fiyatların oluşumu üzerinde müdahaleler ve ticaret akımları üzerindeki kontroller bu amaca hizmet etmiştir (Zafir, 2009: 79).

Liberal sistemin 1929'da girdiği derin krizden çıkış için arayışlar başlamış, çözüm ancak klasik liberalizmin terk edilmesi ve sosyal devlet tercihi ile başarılabilmiştir. Kapitalist liberal sistem 1970'lere geldiğinde önüne açılan yeni ufukları fark etmiş, özellikle ABD merkezi plâncı ve devletçi coğrafyadaki

çöküş işaretlerini alarak kürede gidilemeyen yerlere gitmek, SSCB'nin dağılması ile çıkan fırsatları değerlendirmek ve komünist blok üyesi ülkeleri serbet pazara entegre ederek kapitalizimi girdiği bu derin krizden çıkarmada bir fırsat yakalamıştır. Krizden çıkmak için uygulanan ve sosyal devleti erezyona uğratan bu sistem neoliberalizmdir. Bu açıdan bakıldığında neoliberal politikalar kavramsal olarak farklı şekillerde yorumlansada aslında vahşi kapitalizmin makyaj yapmış halinden ibaretti. Küresel sermaye sınırsız ve engelsiz her ülkeye gidebilecek, hizmet ve mallar pazarlara girecek ama emek vizeye tabi olacaktı. Nitekim neoliberal politikalarla tüm bunlar başarılabilir.

Neoliberalizm, 1980'li yıllardan itibaren yeni sağın sahiplendiği bir ideoloji olup, ekonomi ve sermayenin küreselleşmesini; özelleştirme, yeni dünya düzeniyle bütünleşme, devlet müdahalesinin kesinlikle reddi ile serbest piyasa sisteminin topkeyün egemenliğini savunmaktadır. Neoliberalizm, devletin bireylere potizif haklar tanınması ve sosyal adaleti sağlamak için piyasaya müdahale etmesinin liberalizmi özünden kopardığını iddia eder ve devletin yalnızca yasaların yürümesini sağlamak, mülkiyet haklarını korumak, rekabeti desteklemek görevlerini üstlenmesini ister. Neoliberalizm kendisinden önce gelen refah devleti temelindeki Keynesyen iktisat politikalarından devletin ekonomideki rolünün daraltılması ve kamu kurumlarının ve kaynaklarının neredeyse tümüyle sermaye ilişkilerine dahil edilmesiyle ayırdedilir.

Neoliberalizm yeniden yapılandırma programını “düzenleyici devlet” olarak adlandırılan yeni bir devlet biçimini hedefler. Düzenleyici devlet modeli ise “yerelleştirme, özelleştirme, teknokrasi ve yönetim” kavramları üzerine bina edilir. Yapısal reformlarla ülke ekonomisinin küreselleşmeye intibakının sağlanması, serbest piyasa ekonomisinin altyapısının güçlendirilmesi, özelleştirmelerin tamamlanması, verimliliğin ve rekabet gücünün artırılması, işgücü ve emek piyasalarının esnekleştirilmesi hedeflenmektedir. Böylece devletin ekonomideki rolü yeniden yapılandırılırken aynı zamanda yerelleşme, yönetim mekanizmaları da devreye sokularak sivil toplumun güçlendirilmesi ve demokratikleşmede katılımcılığın sağlanması hedeflenmektedir. Reform programının amacı, devletin ekonomideki rolünü iyice sınırlandırmak, devletin kamu hizmeti üretmekten vazgeçmesini ve özelleştirme yoluyla kamu hizmetlerinin özel sektör eliyle gördürülmesinin sağlanmasıdır. Devletin rolü piyasaların düzenlenmesiyle sınırlandırılmaktadır.

Belirlenen her üç yöntemde de hizmetler özel sektör eliyle yerine getirilmekte ve metalaştırılmaktadır. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve özel kişilere gördürülmesi uygulamaları, kamu hizmeti alanlarının özel sektöre yeni yatırım alanları olarak açılmasını sağlarken, kamu hizmetlerinin niteliğinde önemli değişimlere neden olmaktadır. Kamu hizmetleri girişimcilerin kâr amacıyla yerine getirdiği faaliyetlere dönüşürken, hizmetin faydasının bireyselleştirildiği, hizmetten yararlanmanın kullanan öder ilkesine göre düzenlendiği ve hizmetin finansmanı için bütçeden kaynak ayrılmasına son verildiği görülmektedir. Bu değişikliklerin, kamu hizmetlerini metalaştırdığı ve piyasa faaliyetlerinden pek az farkı olan faaliyetlere dönüştürdüğü açıktır. Dolayısı ile, düzenleyici devlet anlayışının egemen olduğu bir düzende, kamu hizmetlerinden yararlanma yurttaşlık hakkı olmaktan çıkartılırken, yurttaş kavramı

ile müşteri kavramı arasında da pek az fark kalmaktadır. Bu durumda, reformlarla gündeme getirilen düzenlemeler, bölüşüm ilişkilerini sermaye lehine ve emek aleyhine yeniden düzenlerken, yurttaşlara tanınan sosyal haklarda önemli kısıntılar yaşanmakta ve sosyal hakları yurttaşlık haklarının bir parçası olmaktan çıkarmaktadır. Böylesi bir sürecin, demokratikleşme açısından bir ilerleme sağlamadığı ve günümüzde hâkim olan demokratikleşme retoriği ile uyumlu olmadığı açıktır (Ataay, 2015: 36).

Liberalizmin neobiralizmle benzeşen yönlerinden daha fazla ayrışan yönleri olduğu görüşünü savunanlar da vardır. Neoliberalizm klasik liberalizmden farklı olarak alışveriş ya da mübadeleye ve natüralist piyasaya değil, rekabetçi ve özgür kişisel girişimciliğin olduğu bir piyasaya sahiptir. Neoliberalizmin tek amacı rekabetin ve özgür müteşebbisliğin önünü açmaktır. Bu sebeple Foucault (2008) neoliberalizmin ne “Adam Smith ne pazar toplumu ne de bırakınız yapsınlar” olduğu, bilakis neoliberalizmin tamamen rekabet toplumunun inşası ve hür teşebbüsün önünün açılması üzerine tasarlanmış bir ekonomi politik pratiği olduğunu ifade eder. Kısacası neoliberalizm tamamen rekabetçi ve kişisel girişimciliği esas almış ve buna göre şehirleri, hayatları, eğitimi ve her şeyi değiştirmeyi ve rekabetçi piyasaya uydurmayı amaçlamış ve bu bağlamda tüm toplumsal bağları yok etmeye hazır olan günümüzün ekonomi politik pratiğidir ve klasik liberalizm ile alakası piyasa kelimesi haricinde yoktur, ayrıca her şey özel girişimin elinde olmalıdır.

Herşeye rağmen unutulmaması gereken husus, neoliberalizmin krizi atlatan liberalizmin küreselleşme rüzgarını da arkasına alarak tekrar hükümlük olması gerçeğidir. Şüphesiz bu hükümlük da uzun ömürlü olmayacak, muhtemelen değişen dünya şartlarına uyumdaki kifayetsizliği ile yeni bir krize kapı açacaktır. Zira önceki yaşanmışlıklar liberal-neoliberal salımında sarkacın nasıl hareket edeceğini herkese neredeyse ezberletmiş durumdadır. Bu sebeple de neoliberalizm eleştirilerden kurtulamamaktadır. Harvey (2005: 28), neoliberalizmin kapitalist toplumsal düzenin tehditlerine ve kamu politikası kanatları altında gizlenen kapitalizmin hastalıklarına bir çözüm için potansiyel bir panzehir olarak görüldüğü tenkidini yapmaktadır. Diğer yandan Harvey (2005: 195-197), yeni sağ politikaların muhafazakârlık, asimetrik pazar özgürlüklerinin inşası yönünde otoriter ve anti demokratik eğilimleri barındırdığını, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra da ABD tarafından meşrulaştırılan bu yeni emperyalizmin küresel hegemonyayı sürdürme ve petrol kaynakları üzerinde kontrolü sağlamada bir strateji olarak başarı ile manüple edildiğini ve kullanıldığını ancak ABD'nin 1970'lerde küresel üretimdeki hâkimiyetini kaybetmesi ve küresel finans gücünün de 1990'larda aşınmaya başlaması ile teknolojik liderliğe bağlı küresel hâkimiyetinin sadece askeri gücüne indirgenmesi sonucu küresel kapitalizmi hegemonik yapısını muhafaza etmek için kullanmak istediği eleştirisini yapmaktadır.

Kapitalizmin liberal demokrasi ile hedefine ulaşarak “burca bayrak diktiği” iyimserliğinde olan Fukuyama ise (2014: 449), oldukça iddialı bir şekilde liberal demokrasinin yaşam gücüne sahip bir alternatifinin kalmadığı şeklinde bir tez ileri sürebilmiş ve tezine yapılan itirazları da muterizlerin hiçbirinin ileri sürdüğü alternatifin liberal demokrasiye üstün olmadığı gibi itirazcıların daha iyi olduğuna inandığı alternatif bir toplumsal örgütlenme biçimi öneremediklerini söyleyerek göğüslemek

istemmiştir. Kapitalizmin liberal demokrasi ile tarihin sonunu getirdiği görüşünü erken ilan eden Fukuyama'nın (2014: 431), "Avrupa Birliği projesinin tarihin sonunda geriye kalan son adam için bir ev olarak inşa edildiği" inancı da önceki görüşü gibi çabuk yara almış, İngiltere'nin evi terk etme teşebbüsü ile son sığınak olamayacağını ortaya koymuştur.

5. Liberal, Neo-Liberal Döngü

Makaleye konu teşkil eden liberal, neoliberal döngü kapitalizmin kronolojik tarihinde açıkça görülmektedir. Ancak isimlendirmede farklı kavramlar kullanılmaktadır. Mesela ilk çıkış dönemlerinde "vahşi kapitalizm" sermayenin ezici gücünü tavizsiz bir şekilde uygularken, sonraki dönemde emeğin örgütlenmesi, işçi hakları, grev gibi araçların kullanılmaya başlanması ve işletmelerdeki verimlilik arayışlarında çalışanı makine gibi görmenin olumsuzluklarının farkedilmesi ve daha da önemlisi temel hak ve hürriyetlerde alınan mesafelerin etkisi gibi hususlarla kapitalizm vahşiliklerini törpülemek zarureti hissetmiş ve liberal uygulamalara yönelmiştir. Kapitalizmin liberal değerlerle kendisini eşitleme veya perdeleme çalışması ona hayatîyet kazandırmış ve ömrünü uzatmaya yardım etmiştir. Kapitalist rejimlere sahip ülkelerde zaman içinde kapitalizm liberalizm havuzunda adeta erimiş, metamorfoz geçiren kapitalizm liberal kelebeğe dönüşmüş, böylece liberalizm, kapitalizmin yeni kimliği olmuştur. Liberal değerlerden uzak olan faşizm, nazim ve marksizm ise daha kısa ömürlü olmuştur.

Kapitalizmin çevreye ve gelişmelere uyum kabiliyeti kapitalizmin geçirdiği tarihi evreleri ve aynı zamanda liberal düşüncenin üç farklı halini de yansıtmaktadır. Birincisi, klasik liberalizm dönemi (1700-1930), ikincisi refah devleti veya sosyal liberalizm dönemi (1930-1970) ve üçüncüsü de 1970'lerden günümüze kadar devam eden neoliberalizm dönemidir (Yaşar ve Yaşar, 2012: 65). Bu üç evreye aslında 2008 Mortgage krizinden sonra dördüncü bir evre daha eklenmesi gerekir, o da küresel neo-keynesizmdir. ABD'de başlayan ve hızla bütün dünyaya yayılan Mortgage krizi sonrası, neoliberalizmin temel tezlerinden olan piyasaların gücüne inanç ve devlet müdahaleleri karşıtlığı bir anda unutulmuştur. ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde milyarlarca dolarlık kurtarma paketleri ardı ardına açılmış, batık krediler için devlet garantileri verilmiş, batan bankaların bir bölümü devletleştirilmiş, finans piyasaları için düzenleme gereği tartışılır olmuştur (Demir, 2011: 2).

Sonuç olarak 2008 krizine yönelik müdahaleler, derin bir krize düşen neo liberalizmin yeniden yapılanması için devletin "harekete geçirilmesi" olarak düşünülebilir. Avrupa Birliği neoliberal politikaların yenilenmesinde öncü olurken, başrolü de Almanya üstlenmiştir. Neoliberal politikalara karşı artan tepkiler birçok AB ülkesini siyasi krize sürüklemiştir. IMF-AB denetimindeki kemer kısıma önlemleri, İrlanda ardından Portekiz, İspanya, Slovakya, Yunanistan ve İtalya'da siyasi iktidarların değişmesine neden olmuştur. 2007 ortalarından özellikle Eylül 2008'den sonra, neo liberalizmin kendisi tarafından keskinleştirilen çelişkileri önlemede yetersiz kaldığı açıkça ortaya çıkmıştır. Neoliberalizm içinde kriz yönetiminin sınırlarına gelinmesiyle, eskisinden farklı öneriler, farklı stratejiler gündeme

gelmeye başlamıştır. Neoliberal finans piyasası kapitalizminin krizini aşmak üzere geliştirilen farklı uzlaşma öneri ve stratejileri “post neoliberalizm” kavramı altında toplanmaktadır (Demir, 2011: 9-12).

SONUÇ

Siyasal sistemler bireye, topluma ve devlete bakış açılarına göre birbirinden ayrılırlar. Her siyasi sistem kendisini bu üç unsurdan birini tercih edip felsefesine temel kabul etmesiyle geliştirir. Siyasi sistemleri inceleyen çalışmalar bu üç unsur arasındaki gerilimin farkında olarak değerlendirme yaparlar. Faşizm bir sistem olarak tercihini devletten yana yapmaktadır. Sosyalizm tüm kuramlarını toplumsal tercihler üzerine bina etmektedir. Liberalizm ise kendisini bireye dayanarak var kılma ve geliştirme amacını taşımaktadır. Bireyi sınırlayan ve gelişmesine engel olan toplum ve devlet baskılarına karşı bireyin tarafını tutmaktadır. Bu sebeple devleti bu alanları sınırlayan baskı unsuru olarak değerlendirmektedir. Ancak jandarma devletin varlık şartını kabul etmekte, toplumsal ilişkilerin kaçınılmazlığını vurgulamakta ve ferdin hürriyetinin başka bireylerin özgürlüğü sınırına kadar olduğunu belirtmek suretiyle devlet anlayışı açısından faşizmden, toplum anlayışı açısından sosyalizmden ve birey anlayışı açısından da anarşizmden ayrılmaktadır.

Küresel kapitalizmin liberal kimlik altında kârını azamileştirmek için geliştirdiği politikaların eşyanın tabiatına uyan doğal bir döngü olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Meşhur sosyolog İbn Haldun’un devletlerin yükseliş ve çöküşlerini açıkladığı asabiye ve hadariye teorisindeki doğallığı kapitalist sisteme uyarlayarak bir doğal döngü şeklinde izah etmek hiç de ikna edici gözükmemektedir (1982: 425-426). Klasik liberallerin tabii düzen ve tabii kanunların belirleyiciliği üzerinden yaptıkları analiz, İbn Haldun’un asabiye teorisi kadar kesin olmadığı zaten kapitalist sistemin geçerli olduğu ülkelerde kriz anlarında devletin ekonomiye çeşitli şekillerde müdahalesi ile ortaya çıkmakta ve yine bu sebepten neoliberalizm gibi isimlendirme zaruretleri hâsıl olmaktadır. Ne klasik liberal teori ne sosyal liberalizm ne de neoliberalizm piyasanın insiyakları ile ortaya çıkmıştır. Kapitalizm krize girdikçe devlet müdahalesi gelecek, devletin eli görünecek, kriz aşıldıktan sonra piyasa kapitalizmin görünmez eline emanet edilecektir. Ancak her iki el de küresel sermayeye zarar vermeyecektir.

Küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketler ve küresel güç odakları ile onların işbirlikçileri olan IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi yapıların değirmenine su taşıdığı kapitalist sistem dünyadaki siyasi gelişmelere göre bir denge kontrol sistemini devreye sokmakta, kriz anlarında ekonomiye devletin müdahalesinde beis görmezken işlerin yolunda gittiği dönemlerde ise “yeni sağ politikalar” ile devleti kenara itmekte ve görünmez eli devreye sokmaktadır. Küresel kâr maksimizasyonu sağlandıktan sonra hiç kimsenin şüphesi olmasın ki sarkaç tekrar sağa dönecek ve liberalizme yeni bir isim arayışı başlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ataay, F.** (2015). “Neoliberal Reformlar, Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Kamu Hizmetlerinde Dönüşüm”, Akdeniz İİBF Dergisi, Sayı: 30, s. 20-39.
- Ateş, T.** (1976). Demokrasi; Kavram, Tarihi Süreç İlkeler, Der Yayınları, İstanbul.
- Beetham, D. ve Boyle, K.** (1995). Demokrasinin Temelleri, Çev. Vahit Bıçak, Liberte Yayınları, Ankara.
- Bolay, S. H.** (1981). Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul.
- Boundless** (2016). Growing Gap Between Rich and Poor. Boundless Sociology. Retrieved 21 Jun. 2016 from <https://www.boundless.com/sociology/textbooks/boundless-sociology-textbook/stratification-inequality-and-social-class-in-the-u-s-9/social-mobility-76/growing-gap-between-rich-and-poor>
Erişim: 16.07.2016.
- Çetin, H.** (2002). “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı: 1, s. 79-96.
- Çetin, H.** (2001). “Liberalizmin Temel İlkeleri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, s.219–237.
- Çitçi, O.** (2008). “Yeni Siyaset: Neoliberalizm Ve Postmodernizmin Siyasal Projesi”, Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 1, Sayı 2. s. 2-31.
- Demir, G.** (2011). “Post Neoliberalizm? Kriz ve Sonrası Üzerine”, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 1, s. 1-20. Erişim: 30.09.2017.
- Fukuyama, F.** (2014). Tarihin Sonu ve Son İnsan, Ter. Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul.
- Gürgen, M. K.** (2012). “Kapitalist İlişkilerin Politik İfadesi Olarak Devletin Neoliberal Biçimi Üzerine Bir Değerlendirme”, Memleket Siyaset Yönetim, Cilt 7, Sayı 18 s. 24-54.
- Harvey, D.** (2005). A Brief History of Neoliberalism, Oxford University Press Inc., New York.
- Hayek, F. A.** (2005). The Road to Serfdom with The Intellectuals and Socialism, The Institute of Economic Affairs, London.
- Hayek, F. A.** (2009). Liberalizm, Çev: Ünsal Çetin, Liberal Düşünce, Cilt 14, Sayı: 55, Yaz, s. 197-224.
- Işıklı, A.** (2009). Dünya Ekonomik Bunalımı Ve Sosyal Haklar (s. 24-38), “I. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler”, Akdeniz Üniversitesi, Belediye-İş Sendikası Yayını, Ankara.
- İbn Haldun** (1982). Mukaddime, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kışlalı, A. T.** (1987). Siyaset Bilimi, Ankara Üniversitesi Basın yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- Meriç, C.** (1978). Mağaradakiler, Ötiken Neşriyat, İstanbul.
- Moore, J. B.** (1989). Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Çev: Ş. Tekeli, A. Şenel, V Yayınları, Ankara.

- Oğuzlu, T.** (2014). Liberalizm, Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Editörler: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Küre Yayınları, İstanbul: s. 97-109.
- Schumpeter, J. A.** (2012). Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara.
- Soule, G.** (1978). Ekonominin ABC'si, Ter. Nejat Muallimoğlu, Muallimoğlu Yayınları, İstanbul.
- Toynbee, A.** (1980). Medeniyet Yargılanıyor, Çev. Ufuk Uyan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul.
- Yaşar, Y. ve Yaşar, Y. G.** (2012). "Neoliberal Küreeselleşme ve Sosyal Politikada Dönüşüm", Mülkiye, Cilt 36, Sayı 274, s. 63-92.
- Yayla, A.** (1992). Liberalizm, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Weber, M.** (1985). Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Zeynep Aruoba, Hil Yayınları, İstanbul.
- Zafir, C. Z.** (2009). "Neoliberalizmin Minimal Devlet Yaklaşımına Bir Eleştiri", Yönetim Bilimleri Dergisi. Cilt 7, Sayı 2, s. 65-82.